

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології
Київського національного
лінгвістичного університету

ПРОЯВ КАТЕГОРІЇ ЯКОСТІ В СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКАХ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Дослідження лексики завжди виявляється плідним, оскільки саме цей мовний рівень найбільш активно відгукується на зміни, що відбуваються у соціумі. Лексична система мови тісно пов'язана з позамовною дійсністю, тому в ній віддзеркалюються усі культурні та суспільні зміни, навіть ті, які носіями мови сприймаються як незначні. Ця особливість дозволяє на матеріалі, який належить до невеликого хронологічного відрізка, виявити закономірності і тенденції розвитку мови.

Інтерес до вивчення семантики складних лексичних одиниць та прояву категорії якості у словах різних частин мови не згасає у сучасній лінгвістиці, про що свідчать праці таких вчених: М.Д. Степанової, Л.Ф. Омельченко, Т.В. Клюєвої, Н.О. Прохорової, П.В. Патрушева, Ю.В. Воротнікова, О.В. Горбач, W. Fleischer, I. Barz [1–8].

Матеріалом дослідження слугували складні прикметники з категоріальним значенням якості, дібрані з чотирьох творів найуспішніших сучасних німецьких авторів, які пишуть у різних жанрах і для різної вікової категорії читачів: обидва романи Т. Тімайера (“Medusa”, 2004, і “Reptilia”, 2005) є науковими трилерами, роман Ш. Лінк (“Die Täuschung”, 2002) – психологічний детектив, а твір Г.М. Енценсбергера (“Wo warst du, Robert?”, 1998) був написаний як пригодницький роман для молоді.

Мета статті полягає у виявленні особливостей прояву категорії якості в складних прикметниках на прикладі сучасної німецької художньої літератури шляхом класифікації отриманого матеріалу й характеристики виокремлених груп.

Аналізовані тексти містять велику кількість складних слів (іменників, дієприкметників, а особливо прикметників) на позначення якості, що дає підстави для їх дослідження. Основне завдання словотвору полягає у вивченні формальних, семантичних, генетичних та інших закономірностей і особливостей утворення нових лексичних одиниць, у нашому випадку складних прикметників на позначення якості, які виникають у процесі розвитку мови. Тож, актуальність цієї розвідки є очевидною.

В основі якісної визначеності лежать специфічні закономірності їхнього існування та розвитку. Значення якості є атрибутивною поняттєвою категорією, у складі якої розрізняють також поняттєві категорії зменшувальності (*haarklein, zwergrwüchsig, blaßgelb*) та збільшувальності (*tellergroß, jahrtausendealt, hochsensibel*), стали (*meterhoch, tellergroß, messerscharf*), а також змінні властивості (*butterweich, tropfnass, sternklar*). Стала властивість відрізняється від змінної тим, що вона триваліша і стійкіша. Змінними властивостями або станами називаються такі якості, які легко піддаються коливанням і швидко змінюються [9, с. 223]. Категорія якості належить до категорії мислення або логічних категорій. Якість становить внутрішню основу всіх змін предмета. Це властивість, завдяки якій предмет протягом певного часу є ідентичним самому собі предметом і відрізняється тією чи іншою мірою від інших предметів [10, с. 92].

Поряд з інтегральними та диференційними семантичними ознаками в слові розрізняють категоріальні семантичні ознаки, що відіграють особливу роль у семантичній організації лексики. Увесь словниковий склад може бути представленим розбитим на певні класи, що утворюються за допомогою перехрещення саме категоріальних ознак [10, с. 95–96].

У семантичній структурі слова в компоненті висловлювання містяться не лише номінативні, а й інтерпретаційні смисли, в яких мовцем відображується осмислення денотативної ситуації у термінах комунікативного рангу (шляхом його підвищення/зниження) [11, с. 123].

Лексико-категоріальні значення основ та способів поєднання основ дають нам підставу класифікувати складні прикметники за характером лексичного значення. Класифікація слів на семантичній основі є класифікацією за принципом однорідності або близькості їхніх лексичних значень. Спираючись на роботи щодо класифікацій лексики [12, с. 60–65; 13, с. 111–112; 14; 15, с. 64–65], ми узагальнили та розробили критерії лексико-семантичної класифікації складних прикметників зі значенням якості [10, с. 58–59]:

– власне лексико-семантичний: належність до однієї частини мови – прикметника, спільні загальні лексико-граматичні значення – якість, подекуди часткова абстрактність і часткове перенесення значення слова;

– словотвірний: словоскладання;

– наявність парадигматичних відношень між прикметниками, а саме: смислової подібності (синонімія), наприклад: *nagelneu = brandneu* [16, с. 38; 17, с. 148]; смислового протиставлення (антонімія), наприклад: *hellgrün – dunkelgrün* [17, с. 116; 18, с. 112]; смислового включення (гіпонімія – наявність видових слів), наприклад: *pechscharf, lackscharf* [17, с. 102; 18, с. 103; 19, с. 8], *grauhaarig, weißhaarig* [16, с. 22, 41], *azurblau, pflaumenblau, dunkelblau* [17, с. 104; 16, с. 131; 18, с. 85]; *hellgrün, grasgrün, smaragdgrün, olivgrün, dunkelgrün* [17, с. 116, 234; 16, с. 111; 18, с. 112]; міри/ступеню прояву ознаки, наприклад: *meterhoch → mannshoch → baumlang* [17, с. 13, 25; 16, с. 25].

Проаналізовані складні прикметники мають такі лексико-категоріальні значення:

1) **характеристику неживих предметів, речей:** *schweißnass* [18, с. 88], *tropfnass*, *brandneu* [17, с. 91, 148], *gußeisern* [16, с. 19], *langatmig* [16, с. 189], *breitkrepig*, *halblang* [17, с. 202, 240], *wasserdicht*, *lichtstark* [17, с. 285];

2) **позначення кольору, його відтінків:** *mattgelb*, *dunkelblau*, *lehmfarben*, *rosafarben*, *lackschwarz*, *dunkelgrün* [18, с. 85, 86, 88, 103, 112], *hellgrün*, *grasgrün* [17, с. 116, 234], *elfenbeinfarben*, *pechscharf* [17, с. 102; 19, с. 8], *azurblau*, *smaragdgrün* [17, с. 104, 166], *orangerot*, *lilagrau*, *olivgrün*, *feuerrot*, *hellbraun*, *pflaumenblau*, *schneeweiß* [16, с. 6, 15, 111, 128, 131, 167], *blaßgelb* [19, с. 32], *grellbunt* [17, с. 243], *blutrot* [17, с. 321];

3) **фізичні властивості та зовнішні характеристики людини:** *hellhäutig*, *kahlköpfig* [18, с. 91], *schmallippig* [17, с. 25], *breitbeinig*, *weißhaarig*, *grauhaarig*, *zwergwüchsig* [16, с. 22, 41, 153], *breitschultrig*, *dunkelhäutig* [17, с. 174, с. 224, 227];

4) **опис зовнішності людини чи тварини з наданням певних характеристик:** *tellergrößer – mit tellergroßen Augen* [17, с. 67, 133], *handtellergrößer – diese handtellergroßen Augen* [17, с. 234], *faustgrößer – faustgroße Nüstern* [17, с. 164], *messerscharf – mehrere Reihen messerscharfer Zähne* [17, с. 69], *baumlang – ein baumlanger Blonder* [16, с. 25];

5) **поведінка людини чи тварини, властивість, схильність людини чи тварини до чогось:** *spitzbübisch* [18, с. 106], *altmodisch – ein altmodischer Mann* [16, с. 7, 133], *vierschrotig* [18, с. 87], *blitzschnell* [17, с. 11], *glockenhell – ihr glockenhelles Lachen* [17, с. 38], *starrsinnig* [17, с. 387], *hochintelligent* [17, с. 341], *angriffslustig – angriffslustige Warzenschweine* [17, с. 341];

6) **форма, положення, розташування:** *sichelförmig* [18, с. 103], *halbmondförmig – halbmondförmige Weinberge* [18, с. 109; 19, с. 16], *spiegelglatt – spiegelglatte Wasserfläche* [17, с. 104], *schnurgerade* [17, с. 128, 318; 16, с. 15], *stabförmig – ein stabförmiges Gebilde* [17, с. 284];

7) **величини, які можна виміряти (розмір, висота, час, ступінь, міра):** *meterhoch – meterhohes Sumpfgas*, *mannshoch – mannshohe Vase*, *das mannshohe Gras*, *haarklein*, *jahrtausendealt – das jahrtausendealte Programm*, *mannsbreit – eine mannsbreite Wasserrinne*, *hauchdünn – ein hauchdünner Streifen*, *armdick – eine armdicke Maniokwurzel* [17, с. 13, 25, 94, 102, 114, 126, 135, 168], *lauwarm – lauwarmer Tee* [16, с. 36], *sterbenslangweilig* [16, с. 269], *eiskalt – eine eiskalte Faust* [17, с. 303], *hüfttief – das hüfttiefe Wasser* [17, с. 309];

8) **опис природи, характеристика природних явищ:** *sternenklar – sternenklarer Nachthimmel* [17, с. 113], *stumpfgrau – eines stumpfgrauen Himmels* [17, с. 127], *sternklar – sternklare Nacht* [19, с. 8], *stockfinster – stockfinstere Nacht* [17, с. 381];

9) **риса характеру:** *hochsensibel*, *warmherzig* [18, с. 99, 102], *kalthertzig* [19, с. 325], *schwermütig* [17, с. 117], *gutmütig* [19, с. 20].

Особливої уваги заслуговують складні прикметники на позначення кольорів та їх відтінків, які переважають і своєю кількістю, і різноманітністю. Варто зауважити, що назви кольорів пов'язані не з фізичним сприйняттям, а з мовною картиною світу носіїв мови. Дослідження показують, що у людини як виду суттєвих змін не відбувається, а кількість кольорів постійно змінюється. Представники різних народів/країн володіють володіють різною кількістю назв кольорів [20, с. 146].

Конкретизація ознаки, втілення її в певну частину мови відбувається на рівні словотвору. Так, у німецькій мові за допомогою словоскладання прикметників, прикметника й іменника, числівника й прикметника, як і словотвірних суфіксів, можуть утворюватись особливі прикметники, що вказують на відповідні властивості предметів, людей, тварин, явищ природи [9, с. 223]. Першим компонентом у складних прикметниках у проаналізованих творах Т. Тамайєра є: прикметник (*matt + gelb* → *mattgelb*), іменник (*der Blitz + schnell* → *blitzschnell*), числівник (*vier + schrotig* → *vierschrotig*) і рідше дієслово (*sterben + s + langweilig* → *sterbenslangweilig*).

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що семантика складних прикметників на позначення якості визначається сукупністю семантичних і структурних ознак твірних основ щодо парадигматики. Категоризація складних слів відбувається за загальними семантичними та структурними компонентами (загальними чи/і диференційованими). Запропонована розвідка дозволяє поглибити сучасні знання про семантику складних прикметників і просуватися далі в дослідженні категоріального значення «якість». Цікавим у перспективі нам видається дослідження складних прикметників із перекладацького погляду, а саме пошук їх відповідників в українській мові.

Література:

1. Степанова М.Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке : [для филол. фак. ун-тов и ин-тов иностр. яз.] / М.Д. Степанова, В. Фляйшер. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.
2. Омельченко Л.Ф. Семантика і внутрішній синтаксис англійських композитів / Л.Ф. Омельченко, Л.Ф. Соловйова // Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 31. – С. 174–179. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : eprints.zu.edu.ua/1666/52.
3. Ключева Т.В. Проблема лексической категории (на материале лексической категории имени качества в современном немецком языке) / Т.В. Ключева // Вестник Московского университета. – 1974. – № 2. Филология. – С. 54–67.
4. Прохорова Н.А. К вопросу о категориальном значении частей речи / Надежда Александровна Прохорова // Вестник Московского университета. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – Серия 9 «Филология». – № 5. – С. 50–58.
5. Патрушев П.В. Семантический потенциал композитов с инфинитивным субстантиватом в немецком языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / П.В. Патрушев. – СПб, 2001. – 179 с.
6. Воротников Ю.В. Безотносительные степени качества в русском языке / Ю.В. Воротников // Серия литературы и языка. – М., 2000. – Т. 59. – № 1. – С. 36–43.

7. Горбач О.В. Складні неологізми: структурно-семантичний та функціонально-прагматичний аспекти (на матеріалі лексики маркетингу сучасної німецької мови) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.В. Горбач. – К., 2014. – 317 с.
8. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz. – [3., unveränd. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer Verlag, 2007. – 382 p.
9. Серета Н.А. Особливості семантичної категорії «якість» на матеріалі складних іменників німецької мови / Н.А. Серета // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці : ВД «Родовід». – Вип. 692–693: Германська філологія, 2014. – С. 221–224.
10. Серета Н.А. Похідні іменники з категоріальним значенням якості в сучасній німецькій мові: семантичний та прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Н.А. Серета. – К., 2009. – 298 с.
11. Рахуба В.И. Особенности деривационных процессов в сфере имени прилагательного английского языка / В.И. Рахуба // Наукові записки. Серія «Філологічна». Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Острог, 22–23 квіт. 2010 р.). – Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2010. – Вип. 14. – С. 122–126.
12. Беляевская Е.Г. Семантика слова / Елена Георгиевна Беляевская. – М. : Высшая школа, 1987. – 128 с.
13. Огуй О.Д. Лексикологія німецької мови / Олександр Дмитрович Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 416 с.
14. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / Franz Dornseiff. – [8. Aufl.]. – Berlin – N. Y. : W. de Gruyter, 2004. – 933 p.
15. Sereda N. Lexikalische Gruppen der abgeleiteten Substantive mit der Bedeutung der Qualität / Nataliia Sereda // Germanistik in der Ukraine. – Jahrbuch 4. – К. : KNLU, 2009. – P. 61–66.
16. Enzensberger H.M. Wo warst du, Robert? / Hans Magnus Enzensberger. – [4. Aufl.]. – München : Deutscher Taschenbuch-Verlag, 2004. – 271 p.
17. Thiemeyer Th. Reptilia / Thomas Thiemeyer. – München : Knaur-Taschenbuch-Verlag, 2005. – 455 p.
18. Thiemeyer Th. Medusa / Thomas Thiemeyer. – München : Knaur-Taschenbuch-Verlag, 2004. – 417 p.
19. Link Ch. Die Täuschung / Charlotte Link. – München : Wilhelm Goldmann-Verlag, 2002. – 458 p.
20. Ураева С.А. Номинация цвета в рекламном тексте / Сусанна Альбертовна Ураева // Социальные варианты языка-VIII : матер. Междунар. науч. конфер. (г. Н. Новгород, 8–9 апр. 2014 г.). – Н. Новгород : ФГБОУ ВПО «НГЛУ», 2014. – С. 146–149.

Анотація

Н. СЕРЕДА. ПРОЯВ КАТЕГОРІЇ ЯКОСТІ В СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКАХ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті здійснено спробу аналізу прояву категорії якості в складних прикметниках на прикладі сучасної німецької художньої літератури. Семантика складних прикметників на позначення якості визначається сукупністю семантичних і структурних ознак твірних основ щодо парадигматики. Категоризація складних слів відбувається за загальними семантичними та структурними компонентами (загальними чи/ї диференційованими).

Ключові слова: якість, складні прикметники, категоріальні ознаки, інтерпретаційні смисли, лексико-категоріальні значення

Анотация

Н. СЕРЕДА. ПРОЯВЛЕНИЕ КАТЕГОРИИ КАЧЕСТВА В СЛОЖНЫХ ИМЕНАХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА ПРИМЕРЕ СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье предпринята попытка анализа проявления категории качества в сложных именах прилагательных на примере современной немецкой художественной литературы. Семантика сложных прилагательных со значением качества определяется совокупностью семантических и структурных признаков словообразовательных основ в плане парадигматики. Категоризация сложных слов происходит по общим семантическим и структурным компонентам (общим или/и дифференцирующим).

Ключевые слова: качество, сложные прилагательные, категориальные признаки, интерпретационные смыслы, лексико-категориальные значения.

Summary

N. SEREDA. THE MANIFESTATION OF QUALITY CATEGORY IN COMPOUND ADJECTIVES ON THE EXAMPLE OF MODERN GERMAN FICTION

The article deals with the study of the manifestation of quality category in compound adjectives on the example of modern German fiction. The semantics of compound adjectives with quality value defined by a combination of semantic and structural features of word-building stems in terms of paradigmatics. Compound words are categorized by common semantic and structural components (general or/and differentiating).

Key words: quality, compound adjectives, categorial signs, interpretive meanings, lexical and categorial values.